

In memoriam Eva Serra Puig i Josep Fontana Lázaro

per Joan Pons Alzina

Societat Catalana d'Estudis Històrics

Amb els traspassos d'Eva Serra Puig i Josep Fontana Lázaro, succeïts el 3 de juliol i el 28 d'agost de 2018, respectivament, desapareixen dos historiadors cabdals per a la revista *Recerques* i per a les investigacions històriques catalanes i europees. La historiadora va ser una de les més grans conegudes de l'època moderna del Principat, remarcablement la més gran especialista de les seves institucions parlamentàries i la història agrària de Catalunya, i Josep Fontana va ser un dels més grans investigadors dels segles XIX i XX, de Catalunya, però també del món, com ho acrediten els molts reconeixements internacionals que va merèixer en vida. Així mateix, van ser persones completament compromeses amb la societat catalana i la investigació històrica, la qual va esdevenir per a ells completament vocacional. Els valors i les perspectives intel·lectuals de tots dos, cadascun amb accents i matisos propis als valors d'esquerres, seguien les petjades de la tradició del país, compartides de manera transversal per àmplies capes socials de la gent dels països catalans: republicanisme, laïcisme, civisme i estima per la llengua i la cultura catalanes. En ambdós, la curiositat per entendre el present i el passat fent ús de dades àmplies i contrastades, amb esperit crític, però sempre acadèmic, i el compromís cívic per aconseguir un món millor, configuraven un model ètic de vida inesborrable. Per la petjada que deixen com a docents, investigadors i patriotes, esdevenen autèntics mestres.

Josep Fontana, un dels fundadors de la nostra revista el 1970, fins i tot quan ja no en formava part del consell de redacció, sempre va estar a disposició de les necessitats intel·lectuals de la publicació, assessorant i suggerint, i va ser un dels seus pilars econòmics més fonamentals. Eva Serra, incorporada a l'equip editorial molts anys després de la fundació de la capçalera, va esdevenir en els darrers anys una persona clau: clau pel rigor amb què afrontava la lectura dels originals rebuts per ser publicats i clau a l'hora de redactar ressenyes de llibres, tasca que considerava importantíssima per a la disciplina de la Història.

És impossible resumir en poques línies les llargues i profitoses trajectòries investigadores, docents i socials dels historiadors, per això n'assenyalaré només els trets més remarcables.

Cinquanta anys després de la sortida d'impremta del primer número de la revista *Recerques*, les motivacions per les quals Josep Fontana, Ramon Garrabou, Josep Termes, Ernest Lluch i Joaquim Molas, editors fundadors, la van empenyer, conti-

nuen sent d'actualitat. En les pàgines de presentació del primer número, trobem un conjunt d'idees programàtiques de gran interès i que són les de Fontana i Serra:

Voldríem, de més a més, contribuir a resoldre un dels problemes greus que té plantejada la investigació moderna: la segmentació en zones especialitzades, la incomunicació de les unes amb les altres i, en definitiva, l'empobriment de les possibilitats d'interpretació global del fenomen històric. [...] No ens proposem, per tant, de fer una miscel·lània de simples notes erudites, sinó que procurarem de presentar al lector treball de síntesi i d'interpretació i procurarem, d'altra banda, tenir els problemes metodològics més vius, discutint-los explícitament quan serà possible.

Tant Fontana com Serra tenien clar que els estudis històrics han de ser reflexius, interessats en la metodologia, i també rigorosos en la reconstrucció factual. La teoria no es pot deixar de banda, sinó que cal afrontar-la de manera permanent en cada passa de la recerca i de l'escriptura. És ben significatiu que un dels darrers treballs de Fontana, «La història del món segons Thomas Piketty», publicat justament a *Recerques* (72-73), sigui una nota de debat per discutir qüestions de mètode que es troben en el llibre *El capital en el segle XXI*. Però, és important assenyalar-ho, l'atenció per la teoria no venia donada per l'empenta que l'academicisme sol donar a l'epistemologia i que moltes vegades la converteix en estèril per l'escolasticisme que imposa el sistema, sinó per la lleialtat a les inquietud de la vida i a l'experiència. Precisament perquè tenien en alta estima les institucions acadèmiques, van exercir la docència i la investigació de manera rigorosa i sempre posant ulls fits en l'actualitat, tot vigilant de no caure en anacronismes. Les plomes de tots dos autors no són de retòriques buides i pretensioses, ni de vaguetats o obscuritats deliberades.

Molts dels camps de recerca i les sensibilitats pels quals es van interessar procedien de la consciència històrica de les seves arrels familiars i socials, de la consciència que els seus havien perdut la guerra.

Eva Serra va néixer a Barcelona el 27 de juliol de 1942, filla de l'arqueòleg representat pel franquisme Josep de Calassanç Serra i Ràfols i d'Isabel Puig i Pardellà, de família molt humil. Va fer els estudis superiors entre la Universitat de la Laguna (Tenerife) i la de Barcelona, on el 1967 es va llicenciar en Història. Va seguir també classes dels Estudis Universitaris Catalans i va assistir a les lliçons de Ferran Soldevila, de les quals va guardar sempre memòria per la consciència que tenia Soldevila del fet nacional. El 1978 es va doctorar amb la tesi, dirigida pel doctor Emili Giralt, *La societat rural catalana del segle XVII: la baronia de Sentmenat, un exemple local del Vallès Occidental (1590-1729)*, que va veure publicada mercès a les gestions de Josep Fontana el 1988. La seva immersió en el camp de la història agrària va donar fruits importantíssims i en són bona prova articles com «El Règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe» o «Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya», publicats a *Recerques* i a *Estudis d'Història Agrària*, respectivament.

Es va iniciar en el món de la recerca treballant en el camp de la història agrària en un moment en què les noves fornades de professors universitaris que la prece-

dien ja havien establert un cànon pel qual, per fer front a la història tronada de reis i batalletes del franquisme, calia fer història econòmica. Això explica per què, malgrat que el 1966 va publicar un llibret de divulgació sobre la Guerra dels Segadors, no va ser fins molts anys després, rompuda l'hegemonia dels estudis econòmics, que va afrontar l'estudi de les institucions representatives i la política, l'estudi de les quals va dur a terme pel convenciment pres a la darrerria de la dècada de 1980 que el preu que havia pagat l'esquerra per haver deixat en mans dels historiadors conservadors la història de les institucions era la seva inexperiència política. Va ser aquesta presa de consciència, la convicció que calia repensar la història de les institucions i les conjuntures polítiques des de la sensibilitat de les esquerres per dotar-les de més instruments i experiències, la que la va portar, sense abandonar la història dels pagesos, a interessar-se pel sistema institucional representatiu de Catalunya de l'època moderna: la Deputació del General, el Consell de Cent i les universitats de les viles i les Corts. Malauradament, no va ser a temps per escriure un nou llibre monogràfic sobre la Guerra dels Segadors, objecte de recerca que va ser la nineta dels seus ulls tota la seva vida.

Tot i que va desenvolupar la seva carrera acadèmica i docent primordialment a la Universitat de Barcelona, des de 1985, com a professora titular d'Història Moderna de la Facultat de Geografia i Història, també va ser professora a la Universitat Autònoma de Barcelona i a la Universitat Pompeu Fabra. Com a docent, la seva curiositat i generositat van ser desbordants. Són molts els qui recordem com, davant la curiositat que sentia un alumne seu per una tipologia documental oblidada o poc explorada, fos una consuetada parroquial, una escriptura d'una fundació, un expedient de divorci d'un tribunal eclesiàstic..., feia totes les recerques possibles en les biblioteques per poder orientar l'alumne i possible futur investigador en l'estudi exhaustiu i profitós del document. Sempre va ensenyar que l'historiador ha de tenir en consideració les recerques heretades i que no ha de tenir por de discutir, com tampoc de posar en valor, els treballs de tercers. Ho corrobora la gran quantitat de ressenyes bibliogràfiques que va publicar en revistes d'història.

Va dirigir un equip de recerca que, sota els auspicis de la Comissió de Textos Jurídics Catalans, del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, editava els processos de les Corts catalanes de l'època moderna. En reconeixement a aquests esforços i a la història institucional de Catalunya a la qual s'havia abocat completament, el 2008 va rebre el Premi Justícia, atorgat per la Generalitat de Catalunya. Va esdevenir també membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, institució que tenia en alta estima.

Josep Fontana va néixer el 20 de novembre de 1931 a Barcelona, fill de llibreter de vell, va ser tota la vida un enamorat dels llibres, de manera que va arribar a bastir una biblioteca de més de quaranta mil títols, la qual va donar a la UPF. Va estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona i es va especialitzar en Història. Va ser deixeble de Jaume Vicens Vives, a qui sempre va tenir en alta estima. Es va llicenciar el 1956, i el 1970 es va doctorar a la mateixa universitat. Va ser professor universitari de la Universitat de Barcelona, la Universitat de València i la Universitat de Liverpool. Va fundar i dirigir durant deu anys l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, pertanyent a la Universitat Pompeu Fabra, on va

compartir docència amb Eva Serra, cridada a participar en el centre docent pel mateix Fontana. Va fer recerca entorn de la història econòmica catalana i espanyola dels segles XIX i XX.

Fontana, proper políticament al comunisme, va ser sempre pròxim, historiogràficament parlant, al marxisme britànic i va tenir en alta estima Edward P. Thompson per l'esforç que va fer per posar els homes i els conflictes de classe com els agents de la història. El seu materialisme era obert a l'acció, com ho fa palès el fet que parlava de «formació» a l'hora de tractar les identitats nacionals, les classes socials, i les diferents fases del capitalisme, inclosa la darrera, la globalització, de la qual es va convertir en un crític de primera fila.

Fontana va ser guardonat el 2006 amb la Creu de Sant Jordi i el 2007 amb el primer Premi Nacional a la Trajectòria Professional i Artística concedit per la Generalitat de Catalunya. Així mateix, va ser distingit pel Col·legi d'Economistes de Catalunya com a col·legiat d'honor el 2009.

El compromís dels dos historiadors amb el món editorial, d'alta recerca i també de divulgació, els va dur a participar en molts llibres col·lectius i revistes. Serra era membre del consell assessor d'*Afers* i del consell de redacció de la revista *Recerques*, associació de la qual va ser presidenta. Fontana, a més de fundador de *Recerques*, va ser membre del consell editorial de la revista *Sin Permiso*.

Fontana i Serra estaven units per una forta amistat. Fontana prou vegades va confessar que havia passat manuscrits propis a la seva amiga per tal d'obtenir-ne el seu parer crític, i Serra el tenia en gran elogi per la seva gran capacitat de treball, perspiciàcia i compromís. Les seves vides, generositat i obres intel·lectuals són un llegat inesborrable que com a hereus tenim el deure de preservar i estudiar en memòria seva i en benefici de la disciplina de la Història.

NOTA

En el llarg procés d'elaboració d'aquest número, ens han deixat dues persones importants per a l'Associació i la revista *Recerques*: Josep Pujol Andreu i Josep M. Benaül i Berenguer. Ambdós han sigut membres actius i compromesos d'aquest projecte. En el proper número farem memòria de la sòlida aportació que van fer a la historiografia catalana.